

Rond 1893 was LNV al over zijn hoogtepunt heen qua ledental en vermogen: de tijden veranderden, veel Nederlanders raakten ervan overtuigd dat alleen de overheid in staat was duurzame verandering te bewerkstelligen, en dat is ook gebleken. Dat neemt niet weg dat, zo laten de auteurs zien, veel van de twintigste-eeuwse geïnstitutionaliseerde zorg teruggaat op particuliere initiatieven uit de negentiende eeuw. Er is terecht veel historische aandacht voor armoede en ongelijkheid in het verleden: Van der Linde en Limperg laten echter overtuigend zien dat het lang niet iedereen onverschillig liet en veel mensen hun tijd en geld schonken aan het lenigen van armoede, soms een heel leven lang. De leden van LNV en personen als Louis Blankenberg waren trendsetters en speelden een cruciale rol in het denken over en doen aan armoedepreventie in deze tijd: Van der Linde en Limperg richten met dit boek terecht een monumentje op voor een vandaag de dag wat vergeten maar cruciale speler in het bestrijden van armoede in de tweede helft van de negentiende eeuw.

Henk Looijesteijn, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis

Rosemarijn Hoefte, *Een westers beschavingsoffensief. Sporen van het koloniaal en postkoloniaal verleden van Tilburg* (Zutphen: Walburg Pers, 2024). 248 pp. ISBN 9789464563160.

DOI: 10.52024/zdm56132

De ophef rondom het standbeeld van Tilburgs beroemdste pater Petrus Donders, bekend om zijn werk onder leprapatiënten in Suriname, laat goed zien hoe de beeldvorming over het koloniale verleden kantelt. Voor gelovige katholieken staat het standbeeld van Donders, die in 1980 zalig werd verklaard door paus Johannes Paulus II, nog steeds voor religieuze overgave en geestelijke zorg. Voor anderen vertegenwoordigt het standbeeld van Donders, wiens linkerhand rust op het hoofd van een knielende anonieme en schaars geklede Afro-Surinaamse leprapatiënt, vooral de witte koloniale onderdrukkende macht. Een macht die bovendien geen respect toonde voor niet-Christelijke geloofsovertuigingen.

In dit boek duikt Rosemarijn Hoefte in het (post)koloniale verleden van Tilburg. Dat verleden is nauw verbonden met het katholicisme, wat deze studie onderscheidt van de eerder verschenen onderzoeken

naar het slavernijverleden van Nederlandse steden, provincies en organisaties. Het koloniaal verleden van Tilburg kreeg pas betekenis na het instorten van de Republiek in 1795 en de politieke omwentelingen die daarop volgden tot aan de Grondwetsherziening van 1848. Daarvoor had het Rooms-katholieke Brabant geen stem in het door Protestanten gedomineerde landsbestuur, waardoor de directe handelsrelaties met de koloniën van relatief geringe betekenis waren. Indirect profiteerde Tilburg van het in 1830 ingevoerde cultuurstelsel, dat de bevolking van de Indonesische archipel exploiteerde en tot armoede dreef, maar de koloniale opbrengsten tot grote hoogte bracht. De daardoor goed gevulde Nederlandse schatkist maakte de aanleg van spoorwegen mogelijk, die een impuls gaven aan de ontwikkeling van de Tilburgse textielindustrie. Die maakte bovendien gebruik van de in de koloniën geproduceerde kleurstof Indigo en leverde uniformen voor KNIL-militairen.

De benoeming van Nederlandse bisschoppen in 1853 betekende pas echt de emancipatie van het katholicisme in Nederland, die, hoe contradictoir het ook klinkt, de basis legde voor de missie in de Nederlandse koloniën door de Fraters van Tilburg en Zusters van Liefde uit dezelfde stad. Hoefta bespreekt de invloed van de missie op de Benedenwindse Eilanden, in Suriname en op de Indonesische archipel in afzonderlijke hoofdstukken.

De invloed van de missie was het grootst op Curaçao. De eerste fraters kwamen in 1886, dus na de afschaffing van de slavernij, en bouwden voort op het werk van de zusters van Roosendaal onder de slaafgemaakten. Onderwijs via kerk, scholen, wees- en kindertehuizen had opvoeden volgens christelijke normen tot doel, niet het bevorderen van sociale mobiliteit. De fraters droegen daarmee bij aan de consolidatie van de koloniale hiërarchie na de afschaffing van de slavernij. Dit beschavingsoffensief ziet Hoefta, zoals de titel van het boek aangeeft, als de kern van de missie. Toch is zij zeker niet alleen kritisch op het onderwijs door de fraters, die ondanks een Eurocentrische aanpak, ook enig oog zouden hebben gehad voor land, cultuur en bevolking in hun onderwijspakket.

In Suriname en op de Indische archipel was de invloed van de fraters en zusters minder groot dan op Curaçao. In Suriname stuitten de missionarissen op geduchte concurrentie van de Evangelische Broedergemeente die al veel eerder in de kolonie waren toegelaten en werden bevoordeeld door het koloniale bestuur. Toch bleek ook daar onderwijs, naast ziekenzorg, een effectieve manier om de

gekoloniseerde bevolking te bereiken. Het onderwijs was overwegend gericht op assimilatie van de verschillende bevolkingsgroepen in Suriname tot één Nederlandse taal- en cultuurgemeenschap, een opzet die waarin zij slechts ten dele slaagden.

De uitgestrekte Indonesische archipel waar vele talen werden gesproken en de Islam de dominante godsdienst was, leek onbegonnen werk voor het handjevol Tilburgse fraters en zusters. Ingrijpend was desalniettemin hun aanwezigheid op Nieuw Guinea, waar de missie door Tilburgse Missionarissen van het Heilig Hart samenging met hard militair optreden. Met het argument het vermeende koppensnellen tegen te gaan, werd de bevolking zowel cultureel als met veel geweld onderdrukt. De missionarissen richtten niet alleen missieposten en zogenaamde modeldorpen op om de beschavingsmissie te volbrengen, maar verzamelden ook etnografische objecten en fotografeerden veelvuldig bevolking en omgeving. De objecten en beelden werden in missiemusea ten toon gesteld. De wijze waarop de objecten werden verworven en vanuit welk perspectief de foto's werden gemaakt verdienen meer aandacht en nader onderzoek. Hoe passen deze in de huidige discussie over kunstroof en restitutie? En hoe kijken wij terug op de vele anonieme geportretteerden en hun rol in de beeldvorming waarover zijzelf geen zeggenschap hadden?

Hoefte benoemt de aanwijzingen van seksueel misbruik van minderjarigen door de fraters op Curaçao, die echter nooit serieus zijn onderzocht. Schokkend is de conclusie dat het misbruik niet binnen de opdracht van de commissie-Deetman viel. Waarom is dit onderscheid gemaakt binnen de grenzen van het Koninkrijk? Ook halfslachtig intern onderzoek in opdracht van het Bisdom Curaçao in 2020 leidde tot geen enkele repercussie. Hoefte maakt geen melding van misbruik in Suriname en op de Indische archipel. Kwam het daar niet voor of was controle op misbruik nog lastiger in de meer geïsoleerde locaties?

Na de Tweede Wereldoorlog begon de invloed van missie af te nemen en trokken de broeders en zusters zich geleidelijk aan terug uit de (voormalige) koloniën. De katholieke missie transformeerde in solidariteits- en derdewereldbewegingen met ontwikkelingssamenwerking als doel. Organisaties als Novib, Cordaid en wereldwinkels kwamen uit de missie voort. Het is de vraag of die transformatie uit puur pragmatische reden gebeurde of dat er ook reflectie over het eigen handelen aan vooraf ging.

De weg naar een nieuwe kijk op het (post)koloniale verleden is gaande. Het onderwijsaanbod aan Tilburg University wordt geleidelijk

aan inclusiever en er is meer aandacht voor het koloniaal verleden. Straatnamen verwijzen nog vooral naar het Nederlands koloniaal verleden en niet naar vrijheidsstrijders of oorlogshelden uit de koloniën. Het boek bespreekt de doorwerking van het koloniaal verleden aan de hand van interviews met Tilburgers met wortels in de koloniën. Die laten zien dat het incorporeren van het koloniale verleden in de herinneringscultuur van Tilburg nog een onvoltooid proces is.

De invloed van missie en zending in het koloniale verleden krijgt steeds meer aandacht. Zo maakte het Utrechtse museum Catharijneconvent de tentoonstelling *Christendom en Slavernij*. Rosemarijn Hoeft draagt met haar mooi geïllustreerd boek bij aan die kennis. Zij onderzocht dat koloniaal verleden vanuit verschillende invalshoeken en binnen de grenzen van de stad Tilburg. Het boek nodigt uit tot verder onderzoek. Het maakt nieuwsgierig en roept nieuwe vragen op over de Nederlandse missiegeschiedenis in de voormalige koloniën en daarbuiten.

Ellen Klinkers

Anamarija Batista, Viola Franziska Müller, and Corinna Peres (eds), *Coercion and Wage Labour: Exploring Work Relations through History and Art* (London: UCL Press, 2024). 381 pp. ISBN 9781800085398.

DOI: 10.52024/4k93j380

This book is the second installment in a new series published by University College London Press in cooperation with the International Institute of Social History in Amsterdam called “Work Around the World – Studies in Global Labour History”. The series aims for global comparisons across time, space, and scale in the historical study of work and workers around the world; doing so, it aims to share the insights, debates, and scholarly innovations made within the flourishing field of global labour history with a broader readership. The thirteen studies collected in *Coercion and Wage Labour* cover a temporal range from the ninth century to the twenty-first and a geographical scope covering three continents. They provide an excellent illustration of how the changed perspective associated with this emergent field can alter and inform our understanding of the role coercion plays in different forms of labor relations and how it is never entirely absent from any social dynamics.